

ZDRAVÍ 2020 – CESTA KE ZDRAVÍ A ROZVOJI EVROPY

HEALTH 2020 – ACHIEVING HEALTH AND DEVELOPMENT IN TODAY'S EUROPE

ZSUZSANNA JAKAB¹, AGIS D. TSOUROS²

¹Regionální ředitelka SZO pro Evropu, Kodaň, Dánsko

²Ředitel Oddělení pro zdravotní politiku a řízení zdravotní péče, Regionální úřad SZO pro Evropu, Kodaň, Dánsko

SOUHRN

Ve 21. století jsou podmínky v oblasti zdraví charakterizovány vzrůstajícím množstvím vzájemně propojených faktorů, které ovlivňují zdraví a životní pohodu, a vzájemnou provázaností na globální, regionální i místní úrovni. V současné době není možné zhostit se úspěšně náročných úkolů v oblasti veřejného zdraví (např. nepřenositelné choroby, antimikrobiální rezistence, nerovný přístup ke zdravotní péči a zdravotní důsledky vynucených opatření ke snížení nákladů na zdravotní péči v některých zemích) bez spolupráce mezi jednotlivými sektory a koordinace kroků na mezinárodní, národní i místní úrovni. 53 zemí z evropského regionu WHO vytvořily a přijaly evropskou strategii pro 21. století (Zdraví 2020) jako společný, výzkumem podložený souhrn opatření pro rozvoj veřejného zdraví, podporu spolupráce ve všech sektorech a na všech úrovních a koordinaci kroků vedoucích ke zlepšení zdraví a životní pohody obyvatel evropského regionu. Tento článek se věnuje vzniku a vývoji strategie Zdraví 2020, hlavním strategickým cílům, úkolům i náplni. Dále uvádí kroky nezbytné k úspěšnému zavedení strategie Zdraví 2020 v jednotlivých zemích a pomoc poskytovanou WHO zemím, které začaly v oblasti zdraví uplatňovat postupy v souladu se strategií Zdraví 2020.

Klíčová slova: zdravotní politika, zdravotnictví – regionální plánování, veřejné zdraví

SUMMARY

The 21st-century health landscape is shaped by growing global, regional and local interdependence and an increasingly complex array of interlinking factors that influence health and well-being. Most of today's major public health challenges, including non-communicable diseases, antimicrobial resistance, health inequalities and the health effects of austerity measures in some countries, cannot be addressed effectively without intersectoral and coordinated action at supranational, national and local levels. The 53 countries of the WHO European Region developed and adopted a European policy framework and strategy for the 21st century (Health 2020) as a common, evidence-informed policy framework to support and encourage coordinated action by policy-makers at all levels and in all sectors to improve population health and well-being. This article presents the development process of Health 2020 and its main strategic goals, objectives and content. Further, we describe what is needed to successfully implement Health 2020 in countries and how can WHO provide technical assistance to countries that embark on developing health policy aligned with the Health 2020 policy framework.

Key words: health policy, regional health planning, public health

Úvod

Zdraví je spolu s životní pohodou jednou z hlavních humánních hodnot a je běžně řazeno k základním lidským právům. Je východiskem i součástí spravedlivého sociálního a ekonomického rozvoje i žádoucí podmínkou každodenního života. Zdraví a životní pohoda patří k nezbytným předpokladům příznivého společenského vývoje a bezpečnosti. Zdraví již není považováno jen za spotřební komoditu spojenou s nezbytnými výdaji, ale zejména za důležitou společenskou i ekonomickou hodnotu, kterou je nutné chránit a posilovat. Zdraví rovněž zvyšuje schopnosti lidí a zlepšuje možnosti i výsledky ekonomického úsilí společnosti.

Jde o životy 900 miliónů lidí žijících v 53 státech evropského regionu. Naším náročným úkolem je zajistit, aby se zmíněné hodnoty a ideály staly motivem i nástrojem všeobecného zvýšení úrovně zdraví v celém evrop-

ském regionu. Vezmeme-li v úvahu existující poznatky a dostupné technologie, pak je nepochybné, že zdravotní péči je možné a nutné zlepšit.

Význam péče o zdraví narůstá jako nikdy předtím. Rozvíjejí se globalizační mechanismy a zvyšují se možnosti rychlého přenosu nebezpečných infekcí. Zdraví se stává hlavním předmětem mezinárodních jednání týkajících se ekonomie a bezpečnosti. Zdravotnictví je významným ekonomickým odvětvím s velkým počtem zaměstnanců, jehož činnost je silným motivem pro rozvoj vědy, výzkumu i technologie. Právo na zdraví je důležité, ale v řadě případů je ignorováno, např. u přistěhovalců a u některých problematických sociálních skupin. A to jsou jen některé z aspektů rostoucího významu zdravotní problematiky.

Pro lidi je důležité, aby mohli ovlivňovat své zdraví a všechny další okolnosti, které s ním souvisejí, včetně faktorů politického, sociálního, ekonomického a přírod-

ního životního prostředí. Takový záměr posiluje sociální soudržnost a vede ke zlepšení zdraví. Široká škála nejrozličnějších determinant zdraví vede k závěru, že odpovědnost za zdraví lidí nemůže spočívat jen na resortu zdravotnictví, i když je jeho důležitost nesporná. Formy spolupráce s ostatními resorty by měly být založeny na společných prioritách. Aktivita, které vedou k žádoucímu ovlivnění determinant zdraví, jsou ve svém důsledku přínosem jak pro jednotlivé zúčastněné resorty, tak i pro celou společnost. Přispívají i k lepším ekonomickým výsledkům.

Determinanty současných zdravotních problémů vytvářejí velmi složitou a vzájemně propojenou kauzální síť. Jako příklad lze uvést stárnutí, migraci, vysoký výskyt chronických neinfekčních nemocí, včetně duševních chorob, přetrvávající nebezpečí infekčních nemocí, výkonnost i finanční nesnáze zdravotnictví a malý vliv málo rozvinutého veřejného zdravotnictví, a to zejména pokud jde o ochranu a podporu zdraví a prevenci nemocí. Dosavadní zkušenosti však přesvědčivě dokládají, že existují efektivní metody umožňující zlepšit zdraví a životní pohodu lidí. Jejich základem je posílení role vlády a veřejné správy, vytváření zdravého životního prostředí a růst schopností občanů ovlivňovat své zdraví. V 21. století je zapotřebí vytvořit nový typ řízení péče o zdraví, který by byl založen na sociálních determinantách zdraví, spravedlnosti a trvalé udržitelnosti, na dosahování společenských cílů prostřednictvím nových vzájemně propojených forem řízení, na nových strategických vazbách a na posílení vlivu a zapojení občanů. To je náš úkol i příležitost.

Zdraví 2020

Je zřejmé, že 53 zemí evropského regionu se značně liší. Mají rozdílnou kulturu a historii, procházejí různými etapami rozvoje, liší se i bohatstvím a dalšími zdroji. Přes zmíněnou nespornou různorodost se tyto země sešly v září 2012 na výročním zasedání Regionálního výboru SZO pro Evropu, aby se společně zavázaly realizovat evropskou zdravotní politiku formulovanou v programu Zdraví 2020. Program Zdraví 2020 je výsledkem mnoha jednání a konzultací, a to jak v rámci Regionálního výboru, tak i mimo něj. Přípravu programu provázelo několik nových vědeckých projektů.

Byla vypracována studie zaměřená na sociální determinanty zdraví a na zdravotní rozdíly v evropském regionu SZO s cílem poskytnout vědecky odůvodněná doporučení a opatření, která by jednak pomohla snížit zdravotní nerovnosti v regionu, a také by poskytla osnovu dalšího postupu (1). Jednalo se o dvouletý projekt rozdělený do dvou etap, který vedl Michael Marmot. Závěrečná zpráva byla publikována v září 2013. Studie analyzovala míru zdravotních nerovností uvnitř jednotlivých zemí i mezi nimi v rámci evropského regionu a navrhla několik opatření, která by zjištěné zdravotní rozdíly mohla omezit. Studie vycházela z výsledků práce 13 pracovních skupin a z nálezů a doporučení Světové komise pro sociální determinanty zdraví, která zdůraznila, že zdravotní nerovnosti jsou důsledkem podmínek, do nichž se lidé rodí, v nichž rostou, žijí, pracují a stárnou, a že zmíněné odlišné životní podmínky jsou ovlivněny rozdíly ve finanční situaci a dalšími nerovnými mož-

nostmi jak ovlivnit své zdraví i jeho determinanty. Na základě zjištěných skutečností a po jejich analýze studie doporučila konkrétní praktická opatření pro jednotlivé životní etapy a generační skupiny s cílem omezit zdravotní nerovnosti.

Na zlepšení organizace a řízení péče o zdraví byla zaměřena studie vedená Ilonou Kickbusch (2). Dosažené výsledky významně přispěly k vytvoření programu Zdraví 2020. V návaznosti na podstatné změny v povaze řešených problémů v 21. století se studie zaměřila na nové typy a možnosti řízení. Studie vyšla z výsledků mnoha dílčích výzkumů, které se věnovaly důkladné analýze existujících těžkostí. Výsledkem studie bylo doporučení klást důraz na spolupráci, která zapojí do řízení více subjektů, a to státních orgánů a dalších institucí veřejné správy (ministerstva, parlamenty, organizace, úřady, komise apod.), společenské skupiny (obchodní organizace, občany, občanské iniciativy, média, sociální síť, nadace apod.) i nadnárodní instituce (Evropská unie, OSN apod.).

Výsledky obou zmíněných studií přispěly k návrhu nových forem řízení umožňujících ovlivnit zdravotní nerovnosti v evropském měřítku.

V září 2012 byla zpracována analýza rezolucí schválených Regionálním výborem SZO pro Evropu, Světovým zdravotnickým shromážděním a ministerskými konferencemi v minulých 10 letech (3). Výsledky analýzy doložily, že program Zdraví 2020 lze pojímat i jako souhrnné připomenutí dosavadních schválených závazků, jejichž výčet usnadňuje jejich splnění a dosažení žádoucích výsledků. Je však nutné zdůraznit, že řešení některých problémů je v současnosti velmi naléhavé, např. zdravotní problematika starších lidí, značný výskyt některých neinfekčních nemocí a ekonomické aspekty zdraví a nemocí. Analýza doporučila, aby metody a principy realizace komplexních opatření byly lépe definovány a dále doplněny. Studie rovněž navrhla, aby nové rezoluce Regionálního výboru SZO pro Evropu obsahovaly i stručný přehled výsledků realizace již dříve schválených závazků.

V roce 2012 byl publikován přehled dosavadních poznatků získaných v průběhu mezirezortní spolupráce (4). Tento dokument shrnul zkušenosti s hodnocením zdravotních důsledků všech navrhovaných opatření. Srovnal i účinnost různých forem řízení v oblasti sociálních determinant zdraví a zhodnotil jejich dopad na zdraví lidí. Publikace obsahuje i závěry výzkumů, které upozornily na možnosti, jak navázat mezirezortní spolupráci, jak ji využívat, udržovat i dále rozvíjet. Pro politické a organizační pracovníky mohou být užitečné prezentované příklady metod a nástrojů účinného řízení.

Je připravována publikace věnovaná ekonomickým otázkám prevence nemocí. Poskytne věrohodné důkazy dokládající efektivitu větších investic do prevence nemocí a podpory zdraví.

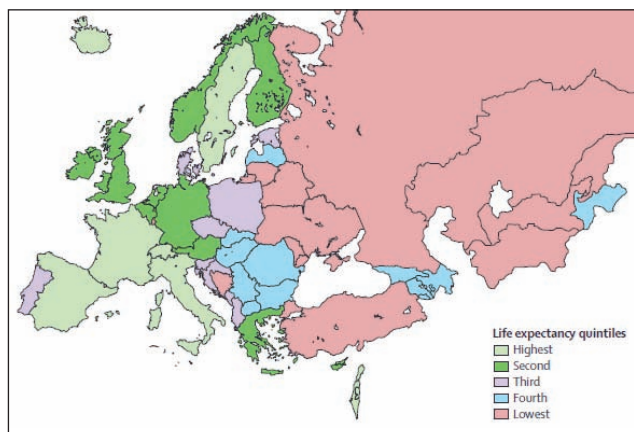
Členské země evropského regionu SZO schválily program Zdraví 2020 ve dvou verzích. První z nich „Program Zdraví 2020 – rámcový souhrn opatření připravovaných s cílem pomoci vládám a všem společenským aktivitám, aby přispívaly ke zdraví a životní pohodě obyvatel evropského regionu“ (5) je určena zejména politikům a zdravotnickým organizátorům. Připomíná základní hodnoty a strategické principy, které by měly usnadnit praktickou realizaci programu Zdraví 2020. Druhá, pod-

statně delší verze: „Zdraví 2020 – osnova evropské zdravotní politiky pro 21. století“ (6) uvádí mnohem podrobněji všechny praktické zkušenosti a vědecké poznatky, které se vztahují ke zdraví a životní pohodě. Je určena zejména těm zdravotnickým organizátorům, kteří by měli program Zdraví 2020 uvádět do praxe na tzv. operační úrovni. Delší verze programu je podkladem pro návrh a realizaci opatření a výčtem možností, jak dosáhnout potřebných změn v praxi. Není ovšem striktním předpisem, ale spíše obecným návodem, který lze modifikovat podle konkrétní situace v jednotlivých zemích v návaznosti na aktuální potřeby a záměry.

Program Zdraví 2020 respektuje různé dosavadní zkušenosti i odlišné podmínky jednotlivých zemí evropského regionu. Úroveň zdraví se vcelku zvýšila, ale prohloubily se zdravotní rozdíly. Na obr. 1 je pomocí kvintilů (kvintily dělí soubor na pět stejných dílů) znázorněno rozložení naděje dožití v evropském regionu. Naděje dožití v jednotlivých zemích se značně liší a je patrný východo-západní gradient. Situaci dále charakterizuje skutečnost, že dítě, které se narodí ve státech vzniklých po rozpadu Sovětského svazu, má třikrát větší pravděpodobnost, že zemře do 5 let věku, než dítě narozené v EU. Mateřská úmrtnost je v některých zemích regionu 43krát vyšší než v jiných zemích regionu.

Je zřejmé, že kvalita a dostupnost zdravotnických služeb se v jednotlivých zemích regionu značně liší. Všechny dostupné údaje však dokazují, že příčiny zmíněných rozdílů spočívají v rozdílných sociálních a ekonomických podmínkách. Zdravotní rozdíly jsou rovněž ovlivněny chováním lidí, např. kouřením, konzumací alkoholu, tělesnou aktivitou a psychickými nesnáze, které ovšem mohou být rovněž sociálně podmíněny a odrážejí stres a těžkosti života lidí.

Program Zdraví 2020 na tyto rozdíly a problémy reaguje. Jeho cílem je „výrazně zlepšit zdraví a životní pohodu obyvatel, omezit zdravotní nerovnosti, posílit veřejné zdravotnictví a vytvořit zdravotnický systém, který je všeobecně dostupný, spravedlivý, trvale udržitelný, vysoce kvalitní a orientovaný na občany“. Je založen na hodnotách, které jsou zakotveny v Ústavě SZO. Zejména jde o základní právo každé lidské bytosti na nejvyšší dosažitelnou úroveň zdraví, a to bez ohledu na etnický původ, pohlaví, věk, sociální pozici a schopnost zaplatit. Důležitá je rovněž spravedlnost, trvalá udržitelnost, kvalita, transparentnost, odpovědnost, právo účastnit se na rozhodování a důstojnost.

Obr. 1. Naděje dožití při narození v zemích evropského regionu v roce 2010 (kvintily). Zdroj: WHO European health for all database.

V souhrnu program zdůrazňuje:

- orientaci na zdraví a životní pohodu jako na míru rozvoje společnosti;
- souhrnný přístup k celému spektru determinant zdraví;
- zájem o řešení hlavních priorit veřejného zdravotnictví a snahu o praktická a účinná řešení;
- využívání nových náročných metod řízení založených na spolupráci a na snaze zajistit širokou politickou i kulturní podporu pro zlepšení zdraví s cílem dosáhnout společného cíle;
- potřebu vymezit předpoklady nutných změn a přispět k vytvoření vhodných podmínek;
- věrohodné ekonomické zdůvodnění vyšších investic do péče o zdraví, prokazování konkrétních přínosů, volbu účinných metod a respektování zdravotních důsledků všech realizovaných opatření;
- zavedení účinných a efektivních metod využívajících nové formy sociálních sítí, partnerství, komunikace a dalších technických možností;
- vytvoření společných mechanismů přispívajících k ustavení, podpoře a udržení jednotného informačního systému v oblasti veřejného zdravotnictví v evropském regionu SZO;
- zjištění nedostatků ve znalostech a upozorňování na problémy v prioritách výzkumu;
- vytvoření informační a komunikační základny umožňující sdílet konkrétní zkušenosti politiků, zdravotnických organizátorů a dalších pracovníků veřejného zdravotnictví v celém evropském regionu.

Program Zdraví 2020, hodnoty a hlavní témata

Nevýznamnější zdravotní zátěží jsou v současné době neinfekční chronické nemoci a psychické problémy, které mají kořeny v sociálních a ekonomických podmínkách i v životním stylu, jenž je rovněž sociálně podmíněn. Zmíněné nemoci jsou výsledkem interakce lidí a široké škály životních podmínek, které na lidi působí v průběhu celého života. Věrohodné a nesporné vědecké důkazy upozorňují, že pro zdraví jsou velmi důležité spravedlivé možnosti rozvoje v dětství, dobré vzdělání a zaměstnání, vhodné bydlení a příjem.

Program Zdraví 2020 se snaží věnovat pozornost prvním příčinám. Současné ekonomické studie dokládají, že uvedené nemoci představují značnou ekonomickou zátěž a poukazují rovněž i na možnosti, jak tento problém zvládnout prostřednictvím podpory zdraví, prevence nemocí a dalších aktivit veřejného zdravotnictví. Větší pozornost je žádoucí zaměřit jednak na zdravotní nerovnosti v návaznosti na sociální gradient a také na podporu zranitelných a znevýhodněných sociálních skupin. V současnosti však v řadě zemí nevěnují jiné než zdravotnické rezorty žádoucí pozornost ani zdravotním problémům ani spravedlivým sociálním podmínkám.

V dnešní době dává většina zemí na zdravotnictví podstatnou část ze svého rozpočtu. Náklady na zdravotní péči rostou rychleji než národní důchod. Mnohé z výdajů jsou vyvolány rostoucí nabídkou. Jde jednak o nové léčebné postupy a technologie, a dále o růst očekávání lidí, kteří doufají, že budou lépe chráněni proti zdravotním rizikům a očekávají, že jim bude poskytnuta vysoce kvalitní zdravotní péče. Zdravotnictví se stejně jako ostatní rezorty musí přizpůsobit a přistoupit ke

změnám. Větší pozornost si zaslouží primární péče, podpora zdraví a prevence nemocí. Zdravotní péče by měla být zaměřena na lidi a více integrována. Měla by být posílena návaznost primární a sekundární péče i koordinace péče zdravotní a sociální. Studie, které se zabývaly poklesem úmrtnosti na koronární srdeční nemoc v několika bohatších zemích, doložily, že více než polovinu zmíněného poklesu lze připsat na vrub snížení výskytu zdravotně-rizikových faktorů v populaci, jako je např. kouření. Větší část zbývajících poklesu byla ovlivněna zlepšenou klinickou prevencí, jejíž přínos postupně narůstá. Takové studie potvrdily, že je žádoucí kombinovat snižování populačního rizika s posilováním klinické prevence a s rozvojem další péče o pacienty. OECD však odhaduje, že země evropského regionu SZO vynakládají na prevenci a podporu zdraví jen asi 3 % svých zdravotnických rozpočtů.

Hlavní strategické cíle, priority a obsah programu Zdraví 2020

Program Zdraví 2020 směřuje ke dvěma vzájemně propojeným cílům:

- zlepšit zdraví obyvatel a snížit zdravotní nerovnosti v oblasti zdraví;
- posílit roli veřejné správy v oblasti zdraví a přizvat k řízení a rozhodování všechny komponenty společnosti, sociální skupiny i jednotlivce.

Program Zdraví 2020 je dále založen na čtyřech prioritních oblastech, které na sebe navazují, jsou na sobě závislé a vzájemně se podporují:

- celoživotní investice do zdraví, posilování role občanů a vytváření podmínek pro růst jejich osobní odpovědnosti za zdraví;
- čelit největším zdravotním problémům Evropy – infekčním i neinfekčním nemocem;
- posilovat zdravotnické systémy zaměřené na lidi, rozvíjet kapacity veřejného zdravotnictví, zajistit krizovou připravenost, průběžně monitorovat zdravotní situaci a zajistit vhodnou reakci při mimořádných situacích;
- podílet se na vytváření odolných sociálních skupin žijících v prostředí, které je příznivé pro jejich zdraví.

Aby bylo možné věnovat se všem čtyřem uvedeným prioritám, je nezbytné se zaměřit na problémy, které se týkají více oblastí. Situace si vyžaduje nový typ řízení, který spočívá na sociálních determinantách zdraví, na spravedlnosti a trvalé udržitelnosti a který je zaměřen na celosvětové a společenské cíle, používá různé typy řízení, usiluje o vytváření nových vztahů a vazeb, využívá vlivu veřejného mínění a zapojuje do péče o zdraví co největší počet občanů.

Vlády a další formy veřejné správy dosahují dobrých zdravotních výsledků, pokud zajistí návaznost opatření, investic i služeb a pokud se snaží omezit nerovnosti. Vlády mají plnou odpovědnost za vytvoření mezirezortní národní strategie, která by měla obsahovat plánovací, realizační i kontrolní mechanismy v návaznosti na stanovené cíle a úkoly, které se týkají hlavních problémů, jako je např. průběh celého života, posílení zdravotnického systému, rozvoj veřejného zdravotnictví a posílení schopnosti lidí podílet se na svém zdravotním osudu. Takové mezirezortní strategie zahrnují např. fiskál-

ní opatření a regulace, věnují se konkrétním životním podmínkám některých sociálních skupin, jako jsou školy a pracoviště, podporují sekundární prevenci, včetně hodnocení zdravotního rizika a skríningu.

Zvláštní poznámka je vhodné věnovat psychickým problémům. Jsou hlavní příčinou dlouhodobého stresu a zdravotních potíží. Psychické problémy postihují během života zhruba jednu čtvrtinu občanů evropského regionu. Cílem výzkumných studií je lépe pochopit podstatu škodlivého vlivu sociální marginalizace, nezaměstnanosti, alkoholu a drog na vznik psychických poruch. Důležitým úkolem je zajistit časnou diagnózu deprese a předcházet sebevraždám prostřednictvím opatření, která jsou orientovaná na celé sociální skupiny. Význam této snahy vzrostl během nedávné ekonomické krize, kdy se počet sebevražd v Řecku zvýšil o 17 % a v Irsku o 13 % (7). Zjištěné poznatky dokládají, že nepříznivým zdravotním důsledkům ekonomického poklesu lze do určité míry předejít dobře zaměřenou sociální péčí a aktivní politikou zaměstnanosti.

Program Zdraví 2020 je plně v souladu s Generálním programem činnosti SZO a s dalšími mezinárodními rozvojovými dokumenty. Program Zdraví 2020 podporuje celosvětový důraz na zvládnutí chronických neinfekčních nemocí vyjádřený v politické deklaraci OSN z roku 2011. Program navazuje i na Rámcovou úmluvu SZO o kontrole tabáku a na Globální strategii výživy, tělesné aktivity a zdraví. Značné a pokračující úsilí je rovněž věnováno zvládnutí infekčních nemocí a vyžaduje plně zavedení Mezinárodního zdravotního řádu, zlepšení informačního systému a rozvoj dalších účinných aktivit.

Ukazuje se, že běžné lineární myšlení a plánování nestačí za situace, kdy je nutné reagovat na komplexní a vzájemně provázané determinanty současných nemocí a přijímat i realizovat vhodná opatření za nejistoty a při neúplných znalostech. Vzhledem k tomu, že konečné důsledky mnoha změn realizovaných ve velmi složitých systémech nelze v potřebném rozsahu předvídat, je žádoucí stavět na komplexním a systémovém myšlení. Aby bylo možné zvládnout zmíněnou nejistotu, lze doporučit jednoduchá opatření realizovaná v malém měřítku, která umožní ověřit jejich účinnost a poučit se z případných chyb.

Program Zdraví 2020 se orientuje na posílení zdravotnických systémů, které jsou zaměřeny na občany a poskytují vysoce kvalitní zdravotnické služby. Zdravotnické systémy by měly být životaschopné a dlouhodobě udržitelné, měly by odpovídat potřebám a měly by využívat věrohodné informace. To vyžaduje změnu jejich orientace, posílení prevence, poskytování integrované zdravotnické služby, zajištění trvalé péče, průběžné zlepšování kvality, podporování účasti pacientů na sebestarčování a poskytování bezpečné a efektivní zdravotnické služby co nejbližší domovu pacienta. Jak globální zdravotní strategie SZO, tak i program Zdraví 2020 poukazuje na nutnost všeobecné dostupnosti zdravotnických služeb a primární péči označuje za základ zdravotní péče ve 21. století. Aby bylo možné ve zdravotnických systémech a ve veřejném zdravotnictví tyto zásady realizovat, je nezbytné připravit zdravotnické pracovníky tak, aby byli flexibilní, široce kvalifikovaní a aby jim byla vlastní týmová práce.

Program Zdraví 2020 navázal na Evropský akční plán posílení kapacit a služeb veřejného zdravotnictví, kte-

rý byl schválen v roce 2012 Regionálním výborem SZO pro Evropu jako jeden z hlavních nástrojů realizace programu Zdraví 2020. Akční plán je zaměřen na posílení aktivit veřejného zdravotnictví a jeho infrastruktury, a to včetně návaznosti veřejného zdravotnictví a individuálních zdravotnických služeb. Akční plán navrhuje 10 základních aktivit veřejného zdravotnictví, které by se měly stát pro evropské zdravotnické představitele jednotícím a metodickým nástrojem umožňujícím sledovat, hodnotit a připravovat opatření, strategie a aktivity zaměřené na reformu a zlepšení veřejného zdravotnictví. Aby se podařilo dosahovat lepších zdravotních výsledků, je nezbytné podstatně zlepšit činnosti veřejného zdravotnictví, investovat do jeho institucí a zařízení, posílit ochranu a podporu zdraví i prevenci nemocí.

Posilování odolnosti je jedním z hlavních předpokladů ochrany i podpory zdraví a zvyšování životní pohody, a to jak na individuální, tak i na populační úrovni. Odolná společnost má, popřípadě vytvoří takové podmínky, které jí umožní aktivně reagovat na nové nebo nepříznivé situace. Je rovněž schopná se připravit na ekonomické, sociální a ekologické změny a úspěšně se vyrovnat s krizemi a těžkostmi.

Rizika vyskytující se v životním prostředí jsou významnými determinantami zdraví. Rizikové faktory, jako např. znečištění vzduchu a klimatické změny se mohou podílet na vzniku mnoha zdravotních nesnází. Rizikové faktory zevního prostředí jsou úzce spojeny se sociálními determinantami zdraví. Ekonomika, která usiluje o snížení oxidů uhlíku, je přínosem pro zdraví. Příznivé zdravotní důsledky má celá řada dalších opatření týkajících se životního prostředí. O takových opatřeních jednala konference OSN o trvale udržitelném rozvoji (Rio+20).

Realizace a počáteční opatření jednotlivých zemí

Je zřejmé, že pokud jde o zdravotní rozvoj a realizaci programu Zdraví 2020, budou jednotlivé země vycházet z různé počáteční situace a budou mít rozdílné možnosti i schopnosti. Program Zdraví 2020 jako osnova evropské zdravotní politiky počítá s tím, že se situace v různých zemích evropského regionu liší. Důležitým cílem

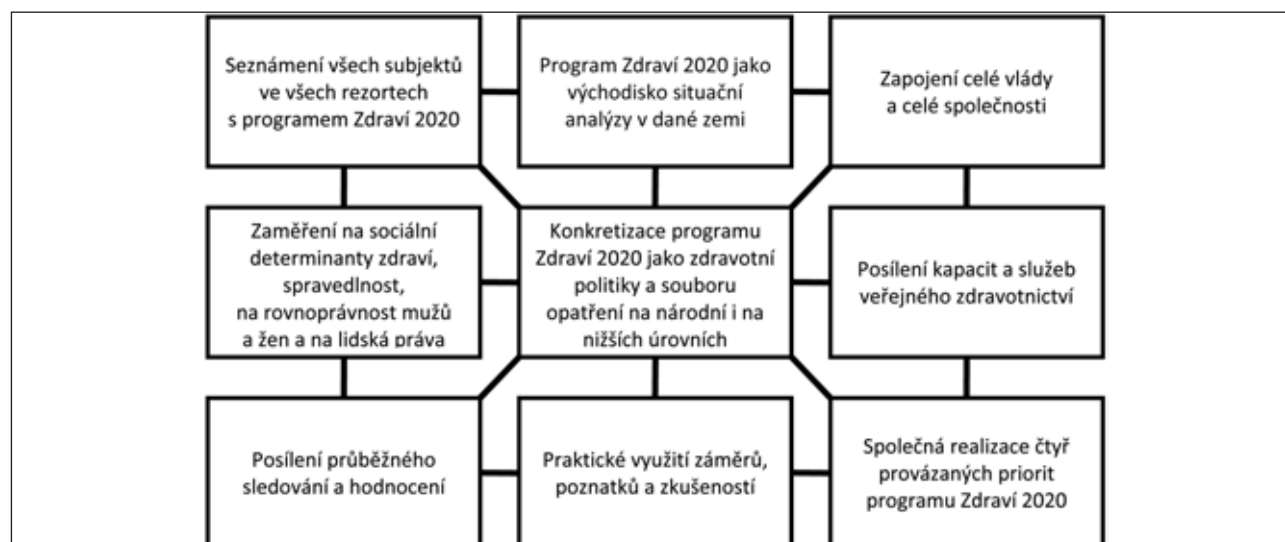
by mělo být dosažení všeobecného politického souhlasu, pokud jde o význam zdraví a pojetí zdraví jako politické priority. Důležitý je i zájem o zdravotní důsledky všech realizovaných opatření, rozvoj diskuze o zdraví a o jeho determinantách a o posílení odpovědnosti za dosahované zdravotní výsledky.

Program Zdraví 2020 vede k řešení všech uvedených problémů, které je založeno na ověřených informacích. Aby byla usnadněna spolupráce s členskými zeměmi, Evropský regionální úřad SZO připravil devět oblastí služeb a nástrojů, které nabízí jednotlivým zemím ve snaze poskytnout jim soustavnou podporu při plnění strategických úkolů programu Zdraví 2020 (na obr. 2 je znázorněno devět zmíněných oblastí) i při vytváření dalších vazeb a východisek pro splnění dílčích a podrobnějších úkolů programu. Pro každou takovou oblast byl připraven stručný seznam těch nejúčinnějších postupů a metod. Uvedené oblasti budou průběžně doplňovány a modifikovány na základě nově získávaných poznatků a užitečných zkušeností.

Základním východiskem v jednotlivých zemích se musí stát příprava národní zdravotní politiky s navazujícími plány a realizačními dokumenty. Zdravotní politika by měla vycházet z náležitého zhodnocení potřeb a měla by odpovídat na otázku, do jaké míry by země chtěla zlepšit zdravotní stav obyvatel a snížit zdravotní rozdíly. Rovněž je žádoucí zvážit, jaká mezirezortní opatření budou přijata v oblasti chronických neinfekčních nemocí. Lze předpokládat, že v tom by měly pomoci již zmíněné oblasti metod a nástrojů. Jasně vodítko poskytuje i Evropský akční plán zaměřený na zvýšení kapacit a rozšíření služeb veřejného zdravotnictví. Program Zdraví 2020 nebyl připraven pro vyvolání pouhého akademického zájmu a pro archivaci v zaprášených regálech. Je to praktický nástroj sloužící ke skutečnému zvládnutí stávajících zdravotních problémů.

K posouzení přínosu navrhovaných a přijatých opatření může přispět i hodnocení zdravotních důsledků a zvážení ekonomických aspektů. Je rovněž žádoucí věnovat pozornost vývoji zdravotních nerovností a využít k tomu jak kvantitativní, tak kvalitativní údaje.

Slibné je, že některé země již vypracovaly zdravotní politiku odpovídající programu Zdraví 2020 a v je-

Obr. 2. Devět oblastí služeb a nástrojů připravených Evropským regionálním úřadem SZO s cílem pomoci členským zemím konkretizovat a realizovat program Zdraví 2020

jím smyslu konkretizují úkoly i další postup. Jiné země kladou důraz na určité oblasti programu Zdraví 2020 v souladu s hodnotami a zásadami programu. Regionální úřad SZO pro Evropu se nyní snaží pomoci jednotlivým zemím, aby připravily realizaci programu během let 2014–2015. Další iniciativou, kterou bude SZO rovněž podporovat, je vytváření nových kontaktů mezi zeměmi, institucemi a lidmi, včetně spolupráce spočívající na využití internetu.

Realizace programu Zdraví 2020 bude vyžadovat aktivní přístup mnoha organizací a dalších subjektů, které zajímá jak zlepšení zdraví, tak i rozvoj veřejného zdravotnictví v Evropě. Spolupráce s EU je dobrým základem, přináší nové možnosti a mnohé další výhody. Do tohoto procesu musí být zapojeno mnoho dalších organizací. Ani je nelze všechny vyjmenovat. I když názory na spolupráci se soukromým sektorem nejsou jednotné, jeho vhodné zapojení může být pro realizaci programu Zdraví 2020 velkým přínosem.

Evropská síť zdravých měst SZO je příkladem důležité spolupráce, která může do značné míry usnadnit realizaci programu Zdraví 2020. V evropském regionu žije ve městech okolo 69 % obyvatel a městské oblasti poskytují mnoho životních příležitostí jak pro jednotlivce, tak i pro rodiny. Města se mohou stát motorem ekonomického růstu a mohou přispět ke zlepšení zdraví zvýšením dostupnosti služeb, kultury i rekreace. Na druhé straně však někdy ve městech dochází ke koncentraci chudoby a zdravotních nesnází. Někdy k tomu přispívají současné podmínky městského života, např. sociální vyloučení a chudoba, což vede jak k rozdílným v expozici zdravotně rizikovým faktorům, tak i v některých případech k volbě nevhodných opatření, která nedostatečně reagují na sociální a ekonomickou deprivaci.

Města a jejich správa mohou ovlivnit zdraví lidí a jejich životní pohodu prostřednictvím mnoha opatření, a to včetně těch, která ovlivní sociální vyloučení a zlepší sociální situaci i zdraví lidí, zvýší bezpečnost a přispějí k řešení problémů životního prostředí, zlepší pracovní podmínky, posílí připravenost na důsledky klimatických změn, omezí expozici rizikovým faktorům, zlepší plánování i výstavbu města a zvýší podíl občanů na rozhodování v městských záležitostech. V evropském regionu poskytuje Evropská síť zdravých měst SZO mnoho příkladů dobrých praktických opatření a může významně přispět k realizaci programu Zdraví 2020 na lokální úrovni.

V evropském regionu bude Regionální úřad SZO pro Evropu rozvíjet účinnou spolupráci se všemi partnery a se všemi sítěmi. Bude podporovat zejména široké zapojení, zlepšovat návaznost realizovaných opatření, sdílení a poskytování informací, zajištění průběžného sledování situace, vytváření společné politické základny, důsledné hodnocení dosavadního postupu, semináře a individuální konzultace i technické diskuze a případové studie.

Odpovědnost a cíle

Politický souhlas s realizací programu má tyto základní roviny: globální, regionální, národní a subnárodní (krajskou, okresní a místní). Na zasedání Regionálního výboru SZO pro Evropu v roce 2013 byly přijaty tyto hlavní úkoly (8):

1. Snížit předčasnou úmrtnost v Evropě do roku 2020.
2. Zvýšit naději dožití v Evropě.
3. Snížit nespravedlivé rozdíly (orientace na sociální determinanty).
4. Zlepšit životní pohodu evropského obyvatelstva.
5. Zajistit všeobecnou dostupnost zdravotní péče a „právo na zdraví“.
6. Členské státy stanoví národní cíle a úkoly.

Závěr

Při úsilí o zlepšení zdraví v současném světě je nezbytné brát v úvahu širokou škálu determinant zdraví a vliv mnoha dalších okolností i mezirezortní a mnohostrannou povahu nejrůznějších možných i realizovaných opatření. Program Zdraví 2020 vychází z této reality a usiluje o postupné změny priorit a investic v souvislosti s rostoucím důrazem na sociální determinanty zdraví, podporu zdraví a prevenci nemocí. Aby bylo možné zvládnout komplexnost determinant zdraví v současné provázané a na informacích založené společnosti, je nezbytné, aby se do úsilí o zlepšení zdraví zapojila celá vláda a celá společnost.

Na to, aby se podařilo zlepšit zdraví a snížit nespravedlivé nerovnosti, je poznatků i zkušeností dostatek. Ve světě, o nějž SZO usiluje, jsou nespravedlivé zdravotní nerovnosti omezeny, je zajištěna všeobecná dostupnost zdravotní péče, země mají stabilní a odolné zdravotnictví založené na primární zdravotní péči, která naplňuje očekávání a potřeby obyvatel, mezinárodně schválené úkoly jsou splněny, jsou zvládnuty chronické neinfekční nemoci a jednotlivé státy zvládají dílčí epidemie a přírodní katastrofy.

Program Zdraví 2020 může přispět k dosažení těchto záměrů. Jde o mocný nástroj kolektivního úsilí umožňující v rámci celého evropského regionu SZO využít všech možností ke zlepšení zdraví a životní pohody současných i budoucích generací. Jak uvedla generální ředitelka SZO ve své předmluvě k publikaci programu Zdraví 2020 (9): „Tento program shrnuje vše, co jsme se o významu zdraví v posledních letech naučili. Dosáhnout co nejvyšší úrovně zdraví ve všech fázích života je základním a všeobecným lidským právem a ne pouhou výsadou malé skupiny osob. Dobré zdraví je hodnotou i zdrojem pro ekonomický rozvoj a sociální stabilitu a je nástrojem ke zvládnutí chudoby. Na jedné straně přispívá k trvale udržitelnému rozvoji a na druhé straně je vhodně využívá.“ A v tomto ohledu je vhodné znovu zdůraznit, že program Zdraví 2020 skutečně umožňuje využít všech stávajících možností ke zlepšení zdraví a životní pohody všech současných i budoucích generací.

LITERATURA

1. Marmot M; UCL Institute of Health Equity. Review of social determinants and the health divide in the WHO European Region: final report. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2013.
2. Kickbusch I, Gleicher D. Governance for health in the 21st century. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2012.
3. Bertollini R, Brassart C, Galanaki C. Review of the commitments of WHO European Member States and the WHO Regional Office for Europe between 1990 and 2010. Analysis

- in the light of the Health 2020 strategy. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2012.
4. McQueen DV, Wismar M, Lin V, Jones CM, Davies M, editors. Intersectoral governance for health in all policies: structures, actions and experiences. Observatory studies series no. 26. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2012.
 5. World Health Organization. Health 2020: a European policy framework supporting action across government and society for health and well-being. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2012.
 6. Health 2020: policy framework and strategy. In: World Health Organization. Health 2020: a European policy framework and strategy for the 21st century. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2013. p. 25-182.
 7. Stuckler D, Basu S, Suhrcke M, Coutts A, McKee M. Effects of the 2008 recession on health: a first look at European data. Lancet. 2011 Jul 9;378(9786):124-5.
 8. World Health Organization. Health 2020 targets, indicators and monitoring framework. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2013.
 9. World Health Organization. Health 2020: a European policy framework and strategy for the 21st century. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2013.

Došlo do redakce: 13. 5. 2014

Přijato k tisku: 29. 5. 2014

*Agis D. Tsouros
WHO Regional Office for Europe
UN City, Marmorvej 51
DK-2100 Copenhagen, Denmark
E-mail: postmaster@euro.who.int*